

INTUIȚIONISMUL ESTETIC. B. CROCE**Rodica-Maria Iacobescu**

În secolul nostru, problematica artei a fost abordată din inițiative atât de independente și cu metode atât de diferite, încât fiecare cercetare, nu numai că se deosebește de cercetările vecine, ci chiar vrea să le înlocuiască. Multitudinea speculațiilor asupra artei a determinat multitudinea și diversitatea direcțiilor estetice contemporane. Se conturează, totuși, trei mari modalități de abordare a domeniului esteticului: demersul de tip filosofic, cel de tip psihologic și cel de tip scientizant.

În teoriile conturate în urma încercărilor de investigare a fenomenelor estetice în spiritul științelor exacte *se include teoria semnelor, ce propune înțelegerea formelor estetice ca semne, putând avea diverse semnificații pentru fiecare individ. Studiile sau eseurile de analiză semantică a operei de artă își au originea în semiotica generată prefigurată de F. De Saussure care analizează raporturile sintagmatice și cele asociative cu privire la o coloană arhitectonică. Primele se referă la doi sau mai mulți termeni prezenți în aceeași măsură într-o serie efectivă, iar cele asociative unesc termenii în absența, într-o serie mnemotehnică virtuală. Astfel, Saussure încearcă să edifice o viitoare știință a sem-*

nelor, general valabilă și pentru domenii nelingvistice. Apărea astfel o nouă problemă: arta este limbaj sau metalimbaj?

E. Cassirer, considerând drept specifică omului și esențială lui capacitatea de a produce simboluri, definește arta ca un limbaj simbolic, în sensul că ea este o interpretare a realității, nu prin concepte, ci prin intuiții, nu prin intermediul gândirii discursive, ci prin acela al formelor senzoriale.

Orice formă artistică sfârșește prin a transfera realitatea într-o situație spațio-temporală simbolică. Pentru că arta are o semnificație, ea trebuie să fie în acest sens un limbaj. Pe alte linii și B. Croce gândea în mod asemănător. În concepția sa, ideea că arta ca intuiție se identifică cu expresia și „în ultimă analiză, cu limbajul, a fost sistematic dezvoltată în lucrarea Estetica – ca știință a expresiei în lingvistica generală”

Idei estetice intuiționiste se găsesc mai ales în operele filosofice ale romanticilor și neoromanticilor, însă teoria lui B. Croce despre artă ca intuiție lirică „a fost estetica dominantă la răspântie de veacuri și vreme de încă cel puțin douăzeci și cinci de ani după aceea”ⁱ.

Discipol al lui Hegel, dar nu hegelian deoarece „lasă la o parte ideea devenirii spiritului, ideea istoricității și în genere metafizica panlogistă a lui Hegel”ⁱⁱ, Croce își definește metoda filosofică ca o dialectică a distinctelor.

INTUIȚIONISMUL ESTETIC. B. CROCE

Postulând unitatea fundamentală a spiritului, Croce consideră că aceasta se manifestă în două ipostaze distincte: cea teoretică și cea practică.

Tabloul filosofic al modului de existență a celor mai generale tipuri de lucruri poate fi reprezentant, după părerea lui K. E. Gilbert și H. Kuhnⁱⁱⁱ, astfel:

Funcția generală	Funcția specifică	Conceptul determinant	Știința ordonatoare
1. Teorie (individuală)	Intuiția	Frumosul	Estetica
2. Teorie (generală)	Rațiunea	Adevărul	Estetica
3. Practică (individuală)	Dorința	Utilul	Logica
Practică (generală)	Voința	Binele	Etica

Din această diagramă a existenței reiese că spiritul *„este conceput deci, ca parcurgând patru momente sau patru trepte, dispuse astfel încât activitatea teoretică să fie față de practică, așa cum prima treaptă teoretică este față de cea de-a doua teoretică, iar prima practică față de cea de-a doua practică”*^{iv}.

Deși între nivelurile distincte se stabilesc continue comunicări, Croce caută mereu să le demonstreze autonomia și specificitatea. Din acest sistem reiese și autonomia artei și demnitatea ei specifică, *„nu demnitatea unei prefilosofii (Hegel) sau a unei suprafilosofii (frații Schlegel, Jean Paul, Novalis)”*^v. Deci formele spiritului, după Croce, sunt distincte, ele nu decurg una din alta, nu sunt ouse ci coexistă.

1. Artă și intuiție. Conceptul de artă ca limbaj sau intuiție-expresie constituie firul roșu din lucrările lui B. Croce. Totuși, „*el a simțit nevoia de a preciza continuu definiția sa. Și precizând-o, a transformat-o și a ajuns la concluzii neașteptate*”^{vi}.

În lucrarea *Lirismul și totalitatea artei*, apărută în 1908, pornind de la critica „*esteticii mistice sau romantice*”^{vii}, care face din artă suprema funcție a spiritului teoretic, Croce definește arta ca *intuiție lirică*. Intuiția pură este, în mod esențial, lirism, deoarece „*neproducând concepte, nu poate să reprezinte decât voința în diferitele ei manifestări, adică nu poate să reprezinte decât stări sufletești. Stările sufletești sunt pasiunea, sentimentul, personalitatea, care se întâlnesc în toate artele și le determină caracterul liric. Acolo unde acest caracter lipsește, lipsește arta, tocmai pentru că lipsește intuiția pură, și în schimb, avem acea considerație filosofică, istorică sau științifică. În aceasta din urmă, pasiunea nu mai e nemijlocit reprezentată, ci mediat sau, pentru a vorbi exact, nu mai e reprezentată ci gândită*”^{viii}.

Încercând să-și justifice teza conform căreia arta este intuiție, Croce, în lucrarea *Elemente de estetică*, definește arta prin „*ceea ce implică ea neagă*”^{ix}.

1. Definiția artei ca intuiție neagă, mai înainte de orice, considerarea artei ca fapt fizic, ca și „*anume culori determinate sau raporturi de culori, anumite forme determinate de corpuri, anumite sunete determinate sau raporturi de sunete, anumite fenomene de căldură sau electricitate, în fine, orice lucru desemnat ca fizic*”^x.

Această idee a lui Croce se sprijină pe o demonstrație paradoxală. El susține că faptele fizice nu au realitate, ci sunt „o construcție a intelectului nostru pentru scopurile științei”^{xi}, pe când arta este reală.

2. O altă negație implicită în definiția artei ca intuiție este aceea că arta nu poate fi un act utilitar, ea „nu are nimic a face cu utilul, cu plăcerea și cu durerea ca atare”^{xii}.

3. O a treia negație este aceea că arta ar fi un act moral. Intuiția este un act teoretic, iar arta „nu naște prin voință: bunăvoința care-l face pe omul onest, nu-l face pe artist”^{xiii}.

4. O ultimă negație din definiția croceană a artei este aceea că arta ar avea „caracterul cunoștinței noțiionale”^{xiv}. Cunoștința noțională este totdeauna realistă, pe când intuiția înseamnă indistinție între realitate și irealitate, deci idealitate. Artă are, desigur, o plenitudine și o concretizare sensibilă, dar este vorba de o sensibilitate ideală, realizată printr-o pură prezență mentală sau intuiție pură. Ea este „un sistem de semne ideal și când se materializează în fapte fizice, formează un proces extrinsec, inopinat, comod, o *praxis* și nu o *theoresis*”^{xv}.

2. Cunoașterea intuitivă și cunoașterea logică.

După Croce, cunoașterea are două forme: este „sau cunoaștere intuitivă sau cunoaștere logică; cunoaștere a individului sau cunoaștere a universalului; a lucrurilor considerate fiecare în parte sau cunoaștere a relațiilor lor; ea este, în sfârșit, sau producătoare de imagini sau

producătoare de concepte^{xvi}. Cunoașterea intuitivă nu este subordonată cunoașterii intelectuale; ea „*nu are nevoie de stăpâni; ea nu are nevoie să se sprijine pe nimeni; nu trebuie să ceară cu împrumut ochii altcuiva fiindcă îi are pe ai săi proprii, foarte buni*”^{xvii}.

Intuiția este independentă de concept, dar ea nu se reduce la percepție, senzație, asociație, mnemonică, amintire conștientă. Orice intuiție adevărată este *expresie*. Activitatea intuitivă „*intuiește în măsura în care exprimă*”^{xviii}. Expresiile pot fi verbale sau non-verbale: picturale, muzicale, poetice oratorice etc. Expresie înseamnă „*formă*”, determinare sensibilă a individualului, opusă universalității sau abstracției logice. Nu există intuiție care să nu fie exprimată în cuvinte, în culori, în sunete. O viață interioară neexprimată nu poate exista. „*Sau avem intuiții care se exprimă în imagini, sau gândiri care se formulează în concepte, sau, în sfârșit, volițiuni care se traduc în acte. La rigoare, putem spune că nu există decât expresii (imagini ori concepte) sau comportamente și acte*”^{xix}. Identitatea dintre intuiție și expresie este explicată de Croce prin identitatea dintre artă și cunoașterea intuitivă, iar legătura dintre cunoașterea intelectuală și cea intuitivă – prin legătura dintre artă și filosofie.

Croce nu este antiintelectualist ca Bergson; intuiția nu se află la antipodul intelectului, ci „*ea este, într-adevăr, activitatea fundamentală a spiritului, dar ea nu produce o închidere a acestuia în formele personale, nu interzice accesul la comunicare, ci, din contră, îl deschide către universul multicolor al valorilor și al culturii*”^{xx}.

3. Raportul dintre cunoașterea artistică și alte forme de cunoaștere. Deși cunoașterea estetică și cea conceptuală sunt destul de diferite, între ele există anumite legături, în sensul că forma de cunoaștere intelectuală depinde, într-o anumită măsură, de cea intuitivă. Cunoașterea prin concepte „*este cunoașterea legăturilor dintre lucruri și lucrurile sunt intuiții. Fără intuiții nu sunt posibile conceptele, așa cum fără materia impresiilor nu e posibilă intuiția însăși*”^{xxi}. Gândirea, considerată din punct de vedere abstract, poate să fie aproximativ aceeași, dar „*din punct de vedere estetic este vorba de intuiții sau expresii diferite, în fiecare dintre ele intrând elemente psihice diferite*”^{xxii}.

În ceea ce privește legătura dintre artă și știință, acestea coincid, la Croce, prin latura estetică: „*Orice operă de știință este totodată operă de artă*”^{xxiii}. Atunci când noi urmărim să înțelegem gândirea unui savant, nu observăm latura estetică a operei sale; însă, când trecem la contemplare, sesizăm „*acea gândire sau dezvoltându-ni-se în față, limpede, netă, bine conturată, fără cuvinte de prisos, fără cuvinte nepotrivite ei, cu ritm și intonație adevărate; sau din contra, confuz, rupt, încâlcit, hurducat*”^{xxiv}.

Raportul dintre cunoașterea intuitivă sau expresie și cunoașterea intelectuală sau concept, se poate exprima și ca raport dintre poezie și proză. În cartea sa *Poezia*, Croce distinge între expresia sentimentală, nemijlocită, poetică, a prozei, practică sau oratorică, și expresia literară distinctă de acestea^{xxv}. Croce operează o distincție între poezie și proză, ca două forme de expresie diferite; literatura este o armonie superioară a expresiilor non-

poetice și a celor poetice. Literatura este o îndeletnicire „suprem umană, exclamând o participare a tuturor facultăților umane la actul creației”^{xxvi}. Poezia nu se face nici din cuvinte, nici din idei sau concepte, ci din poezia însăși, înțelegând prin aceasta „acea creație care este totodată, în însuși momentul creației, **cuvânt viu**”^{xxvii}.

Expresia poetică este „o teoreză”^{xxviii}; deși transfigurează sentimentul, aceasta este radical deosebită de orice afect, ca și de expresia oricărui sentiment. Expresia prozei se deosebește de expresia poetică, „tot așa cum fantezia se deosebește de gândire”^{xxix}. Fiind simbol ori semn, expresia prozei nu este cuvânt, „cu adevărat cuvânt nu este decât expresia poetică”^{xxx}. Poezia este limbajul „în ființa lui genuină”^{xxxi}. Limbajul nu și-a pierdut niciodată propria natură poetică, iar „acea limbă utilitară nu este altceva decât totalitatea expresiilor nepoetice, adică a celor sentimentale, a celor în proză și, în sfârșit, a celor oratorice”^{xxxii}.

Identitatea artei este obținută printr-o simplificare care izolează intuiția de judecată și ea constituie un act de purificare. A depăși iminența naturală și a preceda meditația logică, iată ce caracterizează expresia estetică și face din ea un limbaj pur.

4. Arta – limbaj. În lucrarea *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală*, Croce susține teza conform căreia estetica și lingvistica sunt același lucru. Pentru ca lingvistica să fie o știință, diferită de estetică, ea ar trebui să nu aibă ca obiect expresia, care

INTUIȚIONISMUL ESTETIC. B. CROCE

este fapt estetic, ci „ar trebui să nege că limbajul este expresie”^{xxxiii}.

Problema deosebirii dintre faptul estetic și cel intelectual s-a înfățișat în lingvistică ca o problemă „a raporturilor dintre gramatică și logică”^{xxxiv}. Dacă această problemă a fost rezolvată în maniere ce susțineau ori legătura indisolubilă dintre logică și gramatică sau, dimpotrivă, separabilitatea lor, Croce o rezolvă altfel: „pe când forma logică e indisolubilă de cea gramaticală (estetică), aceasta poate fi separată de cealaltă”^{xxxv}. Gramatica dă naștere prejudecății că realitatea limbajului constă în cuvinte izolate și care se pot combina, și „nu în vorbirea vie, în organismele expresive, indivizibile din punct de vedere rațional”^{xxxvi}.

Croce îi acuza pe formalști că se fixează în mod abstract asupra formei și că neglijează aspectul liric, transfigurarea conținutului. Dar, ceea ce are Croce în comun cu formalștii, este tocmai reducerea esteticii la lingvistică. Însă distincția pe care o face Croce, între limbajul intuitiv și cel logic, nu conține exact aceeași antiteză ca limbajul figurativ și cel logic la formalști (K. Fiedler). Formalștii puneau accent pe lectura sintetică și stilistică a viziunii estetice, fapt pe care Croce l-a considerat ca un artificiu intelectualist. Limbajul este o intuiție spontană, pe când regulile sunt „abstracții a posteriori, forme moarte, scoase dintr-un organism viu”^{xxxvii}. Croce nu admite diviziunea estetică dintre diversele limbaje artistice (figurativ, literar, muzical), intuiția estetică fiind întotdeauna una.

NOTE:

ⁱ K. E. Gilbert, H. Kuhn, *Istoria esteticii*, Editura Meridiane, București, 1972, p. 469

ⁱⁱ Al. Boboc, *Filosofia contemporană, orientări și tendințe în filosofia nemarxistă din secolul XX*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1980, p. 85

ⁱⁱⁱ K.E. Gilbert și H. Kuhn, *Op. cit.*, p. 470

^{iv} B. Croce, *Estetica privită ca știință a expresiei și lingvistică generală*, Editura Univers, 1970, p. 132

^v O. Cotruș, *Meditații critice*, Editura Minerva, București, 1983, p. 311

^{vi} G. Morpurgo-Tagliabue, *Estetică contemporană*, Editura Meridiane, București, 1976, p. 120

^{vii} B. Croce, *Lirismul și totalitatea artei*, Casa de editură Panteon, 1996. p. 25

^{viii} *Ibidem*, p. 35-36

^{ix} B. Croce, *Elemente de estetică*, Cultura națională, București, 1922, p. 15

^x *Ibidem*, p. 15

^{xi} *Ibidem*, p. 17

^{xii} *Ibidem*, p. 17

^{xiii} *Ibidem*, p. 20

^{xiv} *Ibidem*, p. 22

^{xv} G. Morpurgo-Tagliabue, *Op. cit.*, p. 116

^{xvi} B. Croce, *Estetica*, p. 75

^{xvii} *Ibidem*, p. 76

^{xviii} *Ibidem*, p. 82

^{xix} G. Morpurgo-Tagliabue, *Op. cit.*, p. 114.

^{xx} Al. Boboc, *Op. cit.*, p. 92

^{xxi} B. Croce, *Estetica*, p. 95

^{xxii} *Ibidem*, p. 97

^{xxiii} *Ibidem*, p. 98

^{xxiv} *Ibidem*, p. 98

^{xxv} B. Croce, *Poezia*, primul capitol intitulat „Poezia și literatura”, Editura Univers, București, 1977

^{xxvi} N. Balotă, *Artele poetice ale secolului XX*, Editura Minerva, București, 1976, p. 387

^{xxvii} B. Croce, *Poezia*, p. 257

xxviii *Ibidem*, p. 30

xxix *Ibidem*, p. 30

xxx *Ibidem*, p. 38

xxxi *Ibidem*, p. 38

xxxii *Ibidem*, p. 38

xxxiii B. Croce, *Estetica*, p. 211

xxxiv *Ibidem*, p. 213

xxxv *Ibidem*, p. 213

xxxvi *Ibidem*, p. 219

xxxvii G. Morpurgo-Tagliabue, *Op. cit.*, p. 120